

Een monumentaal gebouw

‘Ein feste Burg ist unser Gott’, BWV 80 in de Paaskerk

Vierde de Bach Cantorij Baarn afgelopen september tijdens een feestelijke cantatedienst het afscheid van Bas Ramselaar, aanstaande zondag is de directie in handen van één van de twee dirigenten die komend seizoen verschillende malen de Bach Cantorij zullen leiden. Eerder dit jaar was Anthony Scheffer al te zien en te horen. Komende zondag dirigeert Boudewijn Jansen voor het eerst de BCB. Staat Scheffer aan het begin van zijn loopbaan, Jansen staat er midden in. Een korte introductie : Jansen studeerde piano en orkestdirectie aan het Utrechts Conservatorium, naast cello en zang. Hij staat en stond voor diverse koren in Nederland, o.a. Toonkunstkoor Amsterdam en het VU-Kamerkoor. Sinds 1994 is hij assistent-dirigent en vaste repetitor bij de Nationale Opera & Ballet. Verder leidde hij onder meer het Nederlands Philharmonisch Orkest, Nederlands Kamerorkest, Radio Filharmonisch Orkest, Rotterdams Philharmonisch Orkest, Noord Nederlands Orkest, Combattimento Consort en het Nederlands Blazersensemble.

Ontstaan Cantate BWV 80

BWV 80 kent een complexe ontstaansgeschiedenis die teruggaat naar Bachs verblijf in Weimar (1708-1717). Cantate 80a, *Alles was von Gott geboren*, was geschreven voor zondag Oculi (1715), in de lijdenstijd, en gaat in op de strijd tegen en de overwinning op het kwaad. Bach werkte met de teksten van zijn toenmalige librettist Salomon Franck. Het slotkoraal was een strofe uit Luthers hymne ‘Ein feste Burg...’.

Eenmaal cantor in Leipzig (vanaf 1723) kon Bach de Weimarer cantate niet meer uitvoeren, omdat daar in de lijdenstijd geen concertante muziek klonk. Wel kon Bach met enkele ingrepen cantate 80a met behoud van de oorspronkelijke kerndelen (deel 2, zonder de sopraanpartij, 3, 4, 6 en 7) bewerken en bestemmen voor een andere gelegenheid: *Reformationsfest*.

Reformatiedag

Drie maal schreef Bach een cantate voor Hervormingsdag, een kerkfeest waar hij dus pas in Leipzig mee kennismakte. Naast cantate 79 en BWV 192 was dat de beroemde cantate *Ein feste Burg..*, BWV 80. Een eerste revisie van BWV 80a uit de late jaren '20 (BWV 80b) is verloren gegaan. Wij kennen we de inmiddels derde versie van na 1735, die met het ferme openingskoor.

In Sachsen was het Reformationsfest (Hervormingsdag) op 31 oktober sinds 1667 één van de hoogtepunten van het kerkelijk jaar. Op deze datum zou, aan de vooravond van Allerheiligen, Luther in 1517 zijn 95 stellingen tegen de aflaat op de deur van de slotkapel van Wittenberg hebben gespijkerd. Luther revolteerde niet alleen tegen de aflaatpraktijken van de Rooms-Katholieke kerk, maar vooral tegen de kerk als instrument voor machtspolitieke verhoudingen met aan het hoofd een almachtige keizer, namelijk de Paus. Luther wilde zijn kerk terugbrengen bij de Bijbel, het woord van Christus, de genade en het geloof. Zijn verzet leidde uiteindelijk tot een breuk met de zogenaamde moederkerk en markeerde zo het begin van het ontstaan van protestantse kerken. Muzikaal werd op deze feestdag in die kerken flink uitgepakt. En dan graag op basis van het door Luther zelf gedichte en gecomponeerde, opgewekt opruiende strijdlid *Ein feste Burg ist unser Gott*, door velen – ook in later eeuwen – vaak te pas en te onpas als reformatorische internationale omhelsd.

Een onwrikbaar fundament

J. S. Bach: is er een ander componist zo diepgaand beïnvloed geweest door het gedachte goed en de geloofsijver van Luther! Cantate 80 levert het vrijwel ultieme bewijs. In het openingskoor, overigens de laatste (en langste ?) koraalfantasie die Bach schrijft, klinkt onmiddellijk de tekst uit de eerste strofe van Luthers hymne. Een waar statement: zin voor zin krijgt Luthers thema in alle duidelijkheid en strijdbaarheid reliëf. Een fugatisch opgezet koraal motet in de oude polyfone stijl voor de zangers en daar tegenin een zelfstandig opererende, barokke continuopartij die niet samenvalt met de koorbas. Op cruciale momenten spelen de hobo's in lange noten strijdvaardig en unisono de eerste koraalregel als cantus firmus, maar zonder tekst. Even later, maar dan veel lager klinkt de echo in de lage bas, vaak versterkt door het orgelpedaal. Hoor hier in een majestueus muzikaal gebaar een schildering van de schepping, van hoog tot laag en met alle woelingen daartussen. Alle negen versregels van het koraal komen zo in episoden voorbij, hier en daar verfraaid met stilistische tekstillustraties, na 228 maten culminerend in een overrompend slot. Een onbetwist hoogtepunt van Bachs koraalfantasieën.

Vier pilaren als grenspalen tussen Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

Alle vier coupletten van Luthers hymne komen integraal in vier van de acht cantatedelen aan bod (delen 1, 2, 5 en 8).

In deel 2, een duet, combineert Bach de robuuste tekst van Franck (aria bas) met het tweede couplet in de sopraanpartij. In deel 5 zingen alle koorstemmen bijna hand in hand en dus unisono het derde couplet, ingebed in tumultueus klinkende orkestpartijen. De tekst liegt er niet om. Is dit de uitbeelding van Luthers onverstoorbare gang naar Worms, terwijl hordes angstaanjagende duivels 'zijn vaste burcht' belagen? Who knows.

Een zeer beeldend recitatief (6) gaat vooraf aan het enige echte duet van de cantate: niet alleen voor alt en tenor maar tevens voor viool en hobo da caccia. "Wie selig sind doch die, die Gott im Munde tragen", vocaal en instrumentaal een meditatief en weldadig rustpunt aan het eind van dit imposant sermoen.

De cantate sluit af met een eenvoudige vierstemmige zetting van Luthers hymne. We zijn weer thuis of misschien op weg naar het eeuwig huis. Het muzikale bouwwerk echter staat als een huis, stevig gefundeerd op vier onwrikbare pilaren. Daarboven regeert een soeverein Vorst. Twee eeuwen zitten er grofweg tussen Luther en Bach. Nog schemert het Ptolemeïsch wereldbeeld tussen de pilaren, weldra breekt de Verlichting door.

Cantate BWV 80 is aanstaande zondag om 19.30 uur te beluisteren tijdens de interkerkelijke dienst in de Paaskerk. Voorganger is ds W. Klouwen.

Vocale solisten zijn Marjon Strijk (sopraan), Elsbeth Gerritsen (alt), Dolf Drabbels (tenor) en – anders dan eerder aangekondigd - Mitchell Sandler (bas), die Jelle Draijer vervangt.

Solisten, koor en orkest staan onder leiding van Boudewijn Jansen. Organist is Henk van Zonneveld.

Meer lezen? Zie vooral <http://eduardvh.home.xs4all.nl>

